

ТЪРСЕЩИТЕ УБЕЖИЩЕ В БЪЛГАРИЯ: ВЪЗМОЖНОСТ ЗА РАЗВИТИЕ ИЛИ ПОТЕНЦИАЛ ЗА КОНФЛИКТИ

проф. дсн Анна Иванова Мантарова

Институт за изследване на обществата и знанието при БАН

THE ASYLUM SEEKERS IN BULGARIA: DEVELOPMENT OPPORTUNITY OR POTENTIAL FOR CONFLICTS

Prof. DSc Anna Ivanova Mantarova

***Abstract:** The report seeks to answer the question whether asylum seekers in Bulgaria are opportunity for development or potential for conflicts. Statistical data on the socio-demographic characteristics of immigrants are analyzed, as well as information revealing their desires and plans about their future in Europe. Information from a representative national survey on different aspects of the attitudes of the local population towards them has been also discussed.*

Key words: *asylum seekers, attitudes, social distances, discrimination, hate speech*

В днешния глобализиран свят сме свидетели на интензивни миграционни процеси, зад които стоят разнообразни причини и мотиви. Милиони хора напускат принудително страните си – поради войни, насилие, преследване. От 2011 година насам от Близкия и Среден Изток и Африка към Европа се насочиха значителни миграционни потоци¹. България не е крайна дестинация, а само транзитен коридор, и то не част от основните маршрути към Западна Европа и не е засегната от миграционния натиск като други съседни страни – подадените у нас молби за закрила през пиковите 2015 и 2016 години са около 1,5% от тези в целия ЕС. Но въпреки това нашата страна също почувства твърде осезаемо преминаването на миграционната вълна.

По данни на ДАБ за периода 2011 – 2017 г. потърсилите закрила в България са общо 64011. Присъствието на тези хора в страната неизбежно има своите следствия. То носи едновременно и предизвикателства, и възможности. Добре известни са позитивите за приемащите емигранти страни, приносят им за решаване на определени проблеми и за развитието на обществото. В синтезиран вид ползите за приемащите

¹ От 2011 г. - началото на масирано пристигане в Европа на имигранти от Близкия и Среден Изток и Африка, които претендират, че търсят убежище, в публичното пространство се наложи терминът „бежанци“. Макар и в неточна употреба, той се възприе повсеместно. В действителност, една част от дошлите са получили статут на бежанци, други са с регистрирани молби и са в процедура. Юридически те са „търсещи убежище“. В текста, за назоваване на хората с регистрирани молби за убежище, ще използваме и по-общия термин „имигранти“, към която група те безспорно принадлежат.

общества са: попълване на трудовите ресурси, стабилизиране на пазара на труда, съдействие за икономическия растеж, подкрепа за системите за социално осигуряване и социално подпомагане, преодоляване на структурните диспропорции на трудовите пазари, насърчаване пренасочването на местните кадри към работни места, изискващи по-висока квалификация, и опосредствено стимулиране на икономическия растеж – чрез търсенето на стоки и услуги от чуждестранните работници и членовете на техните семейства, използване на вече подготвени кадри с висока квалификация, осигуряване на положителен нетен резултат за държавния бюджет на приемащата страна [1].

Съвременното българско общество има сериозни проблеми, произтичащи от състоянието и тенденциите на демографските процеси. Населението прогресивно застарява, влошава се съотношението активно – зависимо население. Има недостиг на определени категории работници и специалисти, дефицит на работна сила в някои сектори. При това емиграционните процеси допълнително влошават ситуацията. Въпросът е, в конкретния икономически и социокултурен контекст, дали потърсилите закрила в България ще могат да помогнат за решаване на някои от острите проблеми и ще допринесат за развитието на обществото ни. Ключова място в отговора на този въпрос имат характеристиките на имигрантите и тяхното съответствие на състоянието и потребностите на обществото и икономиката, в частност, готовността им да се включат в пазара на труда, от една страна, и нагласите на местното население спрямо тях и интеграцията им, от друга.

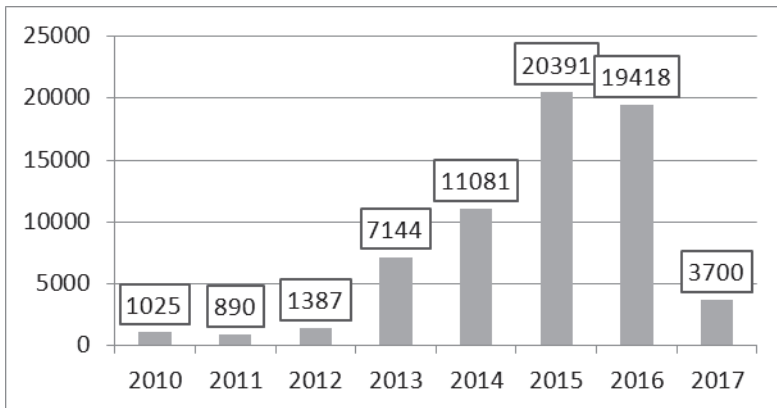
Потърсилите убежище в България

Да се дадат точни количествени параметри на присъствието на търсещи убежище в България не е възможно. Не е известно колко от регистрираните с молби за закрила са в страната и колко са я напуснали. Неизвестен е и броят на нелегално влезлите и живеещи тук или придвижващи се към Западна Европа, които не са се регистрирали и поради това не попадат в статистиката. Показателно е, че през 2017 г., според данни, изнесени в медии [2], установени в незаконен престой в страната са 1616 души, а 406 нерегистрирани да влизат лица са заловени при незаконно напускане на страната. Т.е. всичките тези над две хиляди души успешно са влезли нелегално в България и ако не са били заловени в страната или на излизане от нея, не биха присъствали в никоя статистика. А никой не може да каже още колко са имигрантите, които също като тях, безпрепятствено са влезли и са тук или вече са излезли от България.

Статистиката на ДАБ показва параметрите и динамиката на процеса в неговите официални измерения. Вижда се, че до 2011 г. броят на лицата, потърсили закрила в България е малък и варира слабо. Първо чувствително увеличение се регистрира през 2012г., след това се наблюдава скокообразен ръст, а през 2017, след подписване на споразумение между ЕС и Турция – драстичен спад. Именно поради рязкото намаление на броя на потърсилите закрила от тогава и незначителното им отражение върху общия брой, при анализа се ограничавам до тази година.

Фигура 1

**Брой на лицата с регистрирани молби за закрила в България
от 1.01.2010 до 31.12.2017 г.**

Неизвестността за броя на напусналите страната и на установилите се тук от всички, получили бежански или хуманитарен статут, не дава възможност да се правят изводи за количествените параметри на присъствието на интересуващата ни група. С оглед на разглеждания въпрос, интерес представляват не само количествените, но и качествените характеристики на търсещите убежище.

За оценка на интеграционния им потенциал и ефекта от присъствието им, от голямо значение са техните социо-демографски и културни характеристики, по-специално образователно равнище, квалификация, страна на произход и обусловените от това усвоените ценностно-нормативни системи и модели на поведение.

Що се отнася до социално-демографските характеристики, наличната информация показва силен дисбаланс във всеки разрез. През целия разглеждан период на интензивен бежански поток, половата структура на двата е силно асиметрична – дялът на мъжете е между 68 и 80 процента.

Таблица 1

**Разпределение на потърсилите закрила по пол
(в %)**

година	мъже	жени
2013	68,8	31,2
2014	76,9	23,1
2015	79,1	20,9
2016	76,8	23,2
2017	74,3	25,7

Статистиката на ДАБ за възрастта трябва да се приема с резерви. По мнение на работещи с търсещите убежище, сред лицата между 14 и 17 години има много, които са посочили по-ниска от истинската си възраст, за да получат по-лесно статут и като непълнолетни да са обект на повече грижи.

Таблица 2

**Разпределение на потърсилите закрила по възраст
(в %)**

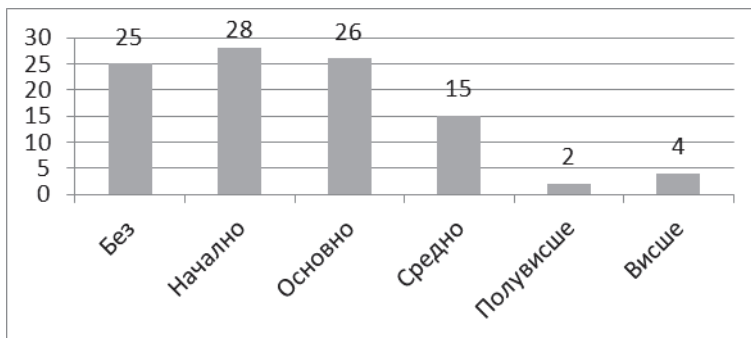
Година/Възраст	0-13	14 -17	18-34	35-6 5	Над 65
2013	24,0	7,8	50,7	16,7	0,8
2014	17,5	12,8	56,2	13,1	0,4
2015	16,2	10,8	61,7	11,0	0,3
2016	18,5	14,3	56,4	10,1	0,7
2017	19,0	13,7	53,6	13,2	0,5

Наистина, възрастовата структура е благоприятна от гледна точка на икономиката – доминират младите хора. Но за да стане този факт фактор за развитие, те трябва да имат и капацитет, и желание за трудова активност.

Информацията за образователното равнище и квалификацията на търсещите убежище показва, че те са далеч по-ниски от тези на местното население. Статистиката на ДАБ дава данни за образованието само за ограничен интервал от време, но няма основание да се допуска, че съществуват значими различия при пристигналите извън него.

Фигура 2

**Образователно равнище на потърсилите убежище в България
(2016г., в %)**

Съществено ограничение е, че данните на ДАБ не показват какво е разпределението по образование в отделните възрастови групи, т.е. доколко има реална вероятност за повишаване на образователното равнище и доколко ниската образованост е непроменима характеристика. Тя е и почти непреодолима бариера пред икономическата активност и самоиздръжката. Ниското образователно равнище, като правило съпроводено с липса на някакви определени умения, прибавено към обитаване на примитивна материална среда, обаче е сериозен проблем при адаптирането към новите материални и културни условия на живот, към стандартите и моделите на поведение в приемащото общество.

Интересна информация дават дълбочинните интервюта с имигранти от Близкия и Среден Изток, настанени в центрове за бежанци (проведени са 35 интервюта с търсе-

щи убежище от Сирия, Ирак и Афганистан, за което екипът на изследването изказва благодарност на ръководството на ДАБ). Прави впечатление, че повечето от интервюираните имат роднини или приятели в Западна или Северна Европа, с които са в контакт и искат да се присъединят към тях. Малобройни са тези, които казват, че биха останали в България. Но не е известно колко от декларираните такова желание, действително го имат и ще го запазят.

Като цяло имигрантите нямат конкретна, да не говорим за реалистична, представа за бъдещето си, още по-малко конкретни планове какво и как ще правят, как ще се издържат. Значителна част имат неопределени желаниа да се занимават с търговия. Но същевременно те са без никакво познаване на нормативна регламентация и административна организация на този вид дейност в приемащото общество. За бъдещите планове и поведение не са за пренебрегване и впечатленията на част от имигрантите за враждебно отношение от страна на част от местното население. Също и разочарованието сред някои от желаещите да останат от бавните и мудни процедури, от незаинтересоваността, от липсата на подкрепа да започнат работа дори при наличие на квалификация и желание да работят.

Общата картина, очертана се от интервютата обаче е в подкрепа на изводите от анализа на характеристиките на имиграционния поток – повечето са без никакви специални умения, без базово образование, което да се надгражда, без умения и навици за труд при характерната за развити общества организация. Не е реалистично да се очаква, че те ще заемат работни места, които стоят свободни и по този начин ще допринесат за икономическо развитие – те нямат капацитет, а и желание за това. Нещо повече, голяма част от дошлите са от слабо развити райони, живели в съвсем различна материална среда, отдавна преодоляна тук и тепърва трябва да усвояват модели на адекватно поведение. Върховенството на исляма и безразделното му господство в живота – и на индивида, и на обществото, е друга съществена бариера.

Втората страна на релацията е отношението на местното население към търсещите убежище, съществуващите нагласи спрямо тях, готовността за приемането им. За да допринесат имигрантите за развитието на обществото, трябва освен да имат капацитет да запълнят съществуващи дефицити, да има позитивно отношение към тях и интегрирането им. Информацията, събрана при изследването² показва много категорично наличието на дистанцираност от имигрантите – и в социален, и в чисто пространствен смисъл.

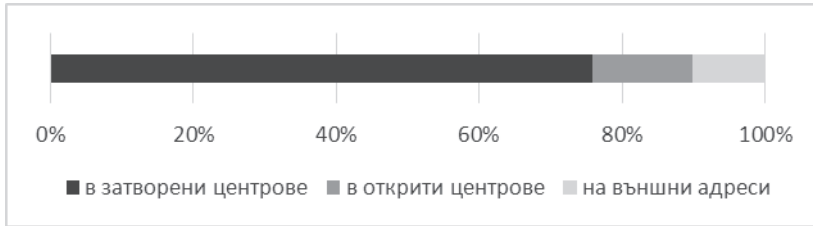
По въпроса къде трябва да живеят търсещите убежище, доминира мнението те да са в затворени центрове. Тази позиция се споделя от 74,2% от респондентите. За настаняване в открити центрове са 17,8%, а да живеят извън центрове, на външни адреси – едва 8%.

Нежелание за пространствена близост личи и от отговорите на респондентите на въпросите съгласни ли са в селището (квартала) им да се заселят бежанци и в близост до местоживеенето им да има център за настаняване на бежанци. В националната извадка положителен отговор са дали съответно 20,7% и 16,3%.

² В доклада са използвани данни от изследване, проведено в рамките на работата по проект „Социална среда и девиации: устойчиви зависимости и ситуативни влияния. Девиации в контекста на съвременните миграционни процеси“, финансиран от ФНИ. Наред с национално представителното изследване са проведени още две в райони с центрове за бежанци (Харманли и квартал Враждебна в София) и дълбочинни интервюта с търсещи убежище, настанени в центрове на ДАБ.

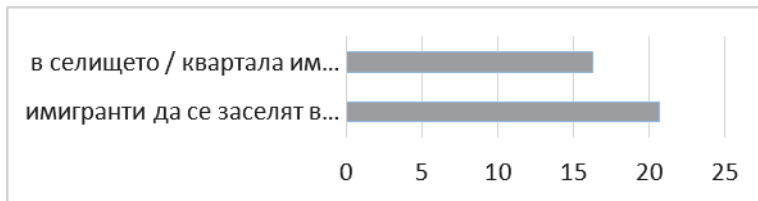
Фигура 3

Къде трябва да живеят:

Фигура 4

Съгласни:

Свързането на отговорите по тези въпроси със страховете, асоциирани с приствието в страната на търсещи убежище показва ясно изразени различия. Мнението, че те трябва да живеят в затворени центрове и несъгласието да се заселят в селището/квартала на респондентите е свързано най-вече със страховете за сигурността – опасения, че носят заплахата от тероризъм, извършват престъпления, пренасят болести.

Определено може да се говори за съществуване на дискриминационни нагласи по отношение на това дали граждани на страни извън ЕС, които пребивават на законно основание в България да имат същите права за работа като българските граждани. Отрицателен отговор са дали 48,1% от респондентите от националната извадка и 61,7% от районите с центрове за бежанци. Не е изненада, че най-често негативно отношение проявяват по-ниско образованите – тези с начално и основно образование (съответно 57,7% и 69,2%), които вероятно в имигрантите виждат конкуренция в техния сегмент на пазара на труда. Аналогично е и относно правата за получаване на социални помощи от придобилите право на законно пребиваване в страната. 50,3% от респондентите са за това, те да са идентични с тези на българските граждани, докато другата половина са против. В районите с центрове за бежанци дискриминационните нагласи са още по-ясно изразени – за равни права са само 37,6% от анкетираните. Събраната информация показва, че отново водещи са страховете за сигурността. Но в този случай се установява доста силна връзка и с материален фактор – приемането на твърдението, че издръжката на бежанците е прекалена финансова тежест за обществото ни. В демографски план най-резервирани са двете крайни възрастови групи, даващи приблизително по 41% положителни отговори. От гледна точка на образователното равнище, най-изразени дискриминационни нагласи проявяват хората с основно образование (67,3% са против равнопоставеното третиране), докато при висшестепените две трети са за равенство. Въобще не е изненадващо, че ромите, основните

реципиенти на социални помощи, в най-голяма степен са против равнопоставеното третиране на чужденците – 58,8%. Вероятно в тях те виждат конкуренти за разпределение на държавния ресурс, значителна част от който до сега е бил за тях и поради това проявяват негативно отношение. Същото обяснение е валидно и за връзката със самооценката на материалното положение (V 0,254). С влошаването ѝ, положителните отговори намаляват чувствително – те са съответно 67,3% при хората с много добро материално положение, 65,1% – с добро, 46,7% със задоволително и 33,3% – с лошо.

Тревожен факт от социалната реалност е зачестилото използване на език на омраза и вербална агресия. Изследването установява завишена употреба на изказвания, съдържащи омраза и агресивност спрямо имигранти, кореспондираща с пространствената близост. „Нараства използването на език на неодобрение, омраза или агресия към имигранти като при това отслабва категоричността при неприемане на език на омразата – както от официални лица, така и в ежедневието. Доколкото езикът на омразата и свободното му изразяване особено в обществени медии или от обществени лица пряко допринасят за радикализиране и нормализация на радикалността, тези наблюдения са достатъчно тревожни сами по себе си“ [3]. Повече от половината (60,9%) от респондентите в страната по-скоро често са били свидетели на използване на език на омраза по отношение на имигранти. Обезпокояващ е и делът на хората, според които е допустимо да се използва език на омраза. Същевременно се установява, че динамиката на престъпленията от омраза, ако не в абсолютни размери, то съвпада като тенденция [4].

*

Като извод от събраната емпирична информация може да се каже, че в българското общество има затвореност, резервираност и дистанцираност по отношение на потърсилите убежище. Основателно или не, масовите нагласи към тях са по-скоро отрицателни, те не се приемат от голяма част от населението. Потвърждение на това е съпротивата на местното население срещу изграждането на центрове за бежанци и срещу заселване, дори на семейства с деца. Всичко това прави твърде проблематично включването им в социалния живот. Към тези нагласи трябва да се прибави и обстоятелството, че дошлите в страната по своите образователно-квалификационни характеристики са твърде далеч от потребностите на икономиката ни. При това много голяма част от тях нямат желание да живеят в България (което се потвърждава и от празните центрове, чиито обитатели вече са далеч от тук). Всичко това води до заключението, че търсещите убежище не могат да бъдат определени като ресурс за развитие, а са по-скоро потенциал за конфликти. За да стане обратното, трябва дошлите да бъдат мотивирани да останат, да се положат значителни усилия за обучение и квалификация най-вече на младите. И с разяснителна работа и конкретни действия, решително да се променят нагласите на местното население.

Литература:

1. Маринов, В. Международната трудова миграция: икономически аспекти. Nauchni.trudove.tom.II.2007.pdf
2. dnes.dir.bg/news/migranti-bezhanskiat-natisk-evropa-26914215
3. Спасова, Л. Език на омраза и престъпления от омраза към имигранти: проявления и отношения. *Политически хоризонти*, 2018/1, с. 81-92.
4. Спасова, Л. Престъпления от омраза. София, Авангард прима, 2019.